

Цитування:

Кундеревич О. В. Людиновимірність світоглядної парадигми метамодернізму: соціокультурні трансформації та практики. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2023. № 1. С. 53–58.

Kunderevych O. (2023). Human-Dimensionality of Metamodernism Worldview Paradigm: Sociocultural Transformations and Practices. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 53–58 [in Ukrainian].

Кундеревич Олена Вікторівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і педагогіки
Київського національного університету
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0001-7248-5033>
l.kunderevich@gmail.com

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ СВІТОГЛЯДНОЇ ПАРАДИГМИ МЕТАМОДЕРНІЗМУ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРАКТИКИ

Метою статті є визначення людиновимірності як світоглядної основи культурної парадигми метамодернізму, що виявляє себе в сучасних культурних практиках і трансформаціях. **Методологія дослідження** орієнтована на системний підхід та діалектичний метод, що надає можливості визначити особливості світоглядної парадигми в контексті соціокультурних трансформацій і культурних практик. **Наукова новизна.** Уперше виявлено специфічну світоглядну особливість неklasичної парадигми культури, що викликає до життя екзистенційні феномени в «добу непевності» (за З. Бауманом) та фіксує в метафорах «нової щирості» й «нового гуманізму» потужний потенціал смислотворення і людиновимірності. **Висновки.** Постнекласичні практики мають яскравий прояв у культурі метамодерну. Вона характеризується особливим переживанням єдності частини та цілого. Взаємодія суб'єктів у світі нових сприйнятів пов'язана з прагненням гармонії, відкритості та цілісності. Цілісність, яка раптово відкривається людині у своїй повноті, є тим важливим станом, який переживають і розум, і душа, і тіло. Метамодерністи схильні наголошувати як на внутрішньому розвитку особистості, так і на політичних та соціальних аспектах. Обмірковуючи перспективи політичних інструментів, все ж таки зосереджуються на перетині глибини внутрішніх потреб людини та зовнішньої складності реального життя. Світоглядною домінантою «метамодерної доби» можна визначити «людиновимірність» як фундаментальний потяг до цілісності, вільного діалогу, балансу між піднесеним і прагматичним, між діяльністю любов'ю та піклуванням, розуміння множинної реальності тощо. Людиновимірність постає не просто світоглядним орієнтиром, але й дієвим методом взаємодії «Я» – «Інший», що спонукає до життя різноманітні культурні практики та соціокультурні трансформації сучасного соціуму.

Ключові слова: світоглядна парадигма, метамодернізм, людиновимірність, соціокультурні трансформації, культурні практики.

Kunderevych Olena, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Philosophy and Pedagogy, Kyiv National University of Culture and Arts

Human-Dimensionality of Metamodernism Worldview Paradigm: Sociocultural Transformations and Practices

The purpose of the article is to define the human-dimensionality as the worldview basis of the cultural paradigm of metamodernism, which manifests itself in modern cultural practices and transformations. **The research methodology** is focused on a systematic approach and a dialectical method, which provides the opportunity to determine the features of the worldview paradigm in the context of sociocultural transformations and cultural practices. **Scientific novelty.** For the first time, a specific worldview feature of the culture non-classical paradigm is revealed, which brings to life existential phenomena in the «age of uncertainty» (according to Z. Bauman) and captures in the metaphors of «new sincerity» and «new humanism» the powerful potential of meaning creation and human-dimensionality. **Conclusions.** Post-classical practices have a vivid manifestation in metamodern culture. It is characterised by a special experience of the unity of the part and the whole. The interaction of subjects in the world of new perceptions is associated with the desire for harmony, openness, and integrity. Wholeness, which is suddenly revealed to a person in its fullness, is the most important state experienced by the mind, soul, and body. Metamodernists tend to emphasise both the inner development of the individual and the political and social aspects. Considering the prospects of political tools, they still focus on the intersection of the depth of the person's inner needs and the external complexity of real life. The worldview dominant of the «metamodern age» can be defined as «human-dimensionality» as a fundamental desire for integrity, free dialogue, a balance between the sublime and the pragmatic, between active love and care, and understanding of multiple realities. The human-dimensionality appears not only as a worldview reference point, but also as an effective method of «I»-«Other» interaction, which prompts various cultural practices and socio-cultural transformations of modern society.

Key words: worldview paradigm, metamodernism, human-dimensionality, sociocultural transformations, cultural practices.

Актуальність теми дослідження. Сучасна культура все частіше намагається мислити себе як проблемну сферу процесів і практик, які постійно змінюються та взаємодіють між собою. Тобто культура постає як відкрита система, що розвивається сама по собі, постійно втягуючи в трансформацію цілу систему процесів, інституцій, суб'єктів взаємодії. Справді оптимістичною є ідея, що це нескінченний процес, у якому закладена потреба культури до свого відтворення.

У культурно-мистецьких практиках ХХІ століття відбуваються концептуальні зміни, які сприяють появі як нових художніх форм, так і теоретичних концепцій. Розуміння таких понять, як «культурні практики» та «постнекласичні практики» задає перспективу в з'ясуванні мети гуманітарного розвитку та значення в ньому культури як смислової домінанти.

Метамодернізм – це спосіб бачення світу, який підкреслює свого роду інтегрований плюралізм. Тож ми можемо думати про це як про модель або схему, яка складається з філософії, що містить ідеї щодо онтології, епістемології, естетики й етики.

Концепція метамодернізму формувалась наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в роботах Вермюлена та Р. ван ден Аккера, Л. Гатчен, Дж. Мак Дауела, А. Кірбі, Ж. Ліповецькі, Н. Тімера, М. Епштейна, Д. Уррі, О. Думітреску та ін.

Аналіз досліджень і публікацій. Культурологічні й естетичні аспекти формування рефлексії акторів культурних практик досліджено в працях З. Баумана, Д. Уррі, Ф. Тоффлера (Bauman, 2001; Urry, 2001; Toffler, 1984). Метафори «мандрівник», «шукач», «паломник» у З. Баумана є евристичними моделями, які пояснюють шлях людини у світі в добу постмодерну [1, 121–129]. Завдання для людини на цьому шляху полягає в тому, щоб знайти сили й рішучість подолати труднощі, помилки, випробування та іти вперед.

Д. Уррі (Urry, 2001) пише про «роздуми мандрівника» як про комунікативний феномен: «Хоча немає ніяких свідочств про те, що віртуальні та уявні мандри заміщують реальні, але, безумовно, між ними існують складні перетини і різниця починає все більше і більше стиратися» [2, 136–137].

Мета статті – визначити людиновимірність як світоглядну основу культурної парадигми метамодернізму, що виявляє себе в сучасних культурних практиках та трансформаціях.

Виклад основного матеріалу. Подорож та образ шляху є варіантами моделювання ідентичності людини в постмодерному просторі культури. На зміну філософсько-етичним ідеям, що виступали регулятором діяльності, приходять так звана холістично-екологічна ідея. Це розуміння реальності, яке спирається на сучасну фізику, медицину та психологію, по суті збігається з розумінням реальності в східних духовних традиціях. У новітній гуманітарній думці розвивається нова парадигма мислення, зародки якої можна знайти ще в давнину, яка намагається побачити буття як життя і знайти способи його розуміння. Замість *on he on* («буття як буття») перед нами – *on he zoon* – «буття як життя», а поруч з *cogito* – переживання, розуміння життя, інтуїція.

Концепцію метамодернізму запропонували голландські дослідники Т. Вермюлен та Р. ван ден Аккер у 2010 році (T. Vermeulen, P. Van den Akker, 2010). Метамодерна парадигма наголошує на таких елементах, як холізм; наука про складність, теорія інформації та кібернетика; розвиток поглядів на виникнення; способи поєднання природничих і соціальних наук; фокус на потенціалі, який поєднує наукові та гуманістичні міркування.

Такі дослідники, як Н. Тімер, Дж. Мак Дауел, О. Думітреску пов'язують метамодернізм з домінуванням етичного початку. У роботі «Що таке метамодернізм та навіщо нам це знати?» О. Думітреску порівнює модернізм, постмодернізм та метамодернізм. Модернізму дослідниця приписує онтологічну домінанту, постмодернізму – гносеологічну домінанту, а метамодернізму – етичну. Важливо, що саме етична домінанта стає наслідком спроб визначити інше (порівняно з постмодернізмом) розуміння реальності. «Метамодернізм – це символ, що означає нову парадигму, у якій домінує етичний початок, що пов'язаний з пошуком справжності та визначенням сутності буття, що дозволяє фрагментованому «Я» інтегруватися в нові форми смислу» [3, 10].

Світ істинного буття здійснюється самою людиною і ніким іншим. Істинне те, у чому я знайшов себе. Істина в самовираженні, у самоствердженні. Дійсно, це процес творчості, розвитку. Але й життєвого шляху, який пов'язаний із «свободою» та «таємницею», що зумовлюють активізацію інтересу до внутрішніх психологічних станів людини, до її моральнісних пошуків. А це з необхідністю вимагає творчого підходу.

У роботі «Витоки художнього твору» М. Гайдеггер писав, що мистецтво є не лише способом вираження «моменту істини» культури, але й засобом створення умов для розкриття її сенсу. Отже, за допомогою мистецтва суспільство навчається розуміти себе. Творчість та саме життя пізнаються в процесі їх переживання [4, 143–212]. Дійсну сутність духу не можна досягнути без з'ясування його діалектичного взаємозв'язку з людиною. Дух «живиться» життям особистості. Так поступово зароджується доба «нового гуманізму», «нової щирості», «нової людини».

Головними якостями, що визначають структуру характеру «нової людини», за Е. Фроммом, повинні бути: віра у власні сили, прагнення пізнати самого себе (зокрема й сферу свого підсвідомого), вміння відчувати свою єдність з усім живим на Землі, тобто відмовитись від думки про підкорення природи силою бажання, замість руйнування – взаємодопомога та співпраця, свобода як можливість бути собою, щастя та любов до життя, незалежно від того, що на тебе чекає. Для свідомості «нового суспільства» та «нової особистості», з погляду Е. Фромма, необхідною є моральнісна робота, щоб змінити орієнтацію «ринкову» на «продуктивну» й у результаті змінити соціальний характер [5, 96–112].

Постійні трансформації в соціальному та індивідуальному бутті людини можна фіксувати та обмірковувати крізь призму поняття «практики» та «культурні практики». Найчастіше появу цього терміна співвідносять з роботами П. Бурдьє. Основними поняттями його філософської моделі є: «практики», «структура», «габітус».

Роботи П. Бурдьє вирізняються послідовним розумінням нелінійності соціальних й індивідуальних змін та процесів самоорганізації. Поняття «практики» та «габітус» тісно пов'язані між собою в працях П. Бурдьє. Габітус виступає принципом породження практик. Він є проєкцією в стилі життя, генезою та властивостями. Габітус (від лат. *habitus* – зовнішність, вигляд, образ; *habitude* – звичка). Окрім П. Бурдьє, поняття «габітус» використовували: Е. Дюркгейм, Н. Еліас, М. Мосс та Е. Гуссерль. У П. Бурдьє *habitus* є те, що об'єднує об'єктивістські та суб'єктивістські концепції. Габітус завжди орієнтований на практичні функції та формується в практиці [6, 26–45]. Його побудова відбувається на попередньому досвіді, але й, водночас, це є здатність і можливість продукування думок, дій та сприйняття навколишнього світу в повноті та

емоційно. Це певною мірою є парадоксальним визначенням, оскільки говорить одночасно про нескінченну здатність до створення нового та про обмеження цієї здібності історичними й соціальними умовами.

Концепція П. Бурдьє полягає в розгляді «габітуса», що формується під час розгортання індивідуальної людської історії. Щодня повторюється певна система практик людини, яка відтворює її стиль життя. Філософ розглядає людину як соціальний та біологічний суб'єкт нерозривно й одночасно. Він не розділяє частини в людській особистості, які можна вивчати окремо у філософії, соціології, психології тощо. Тож «габітус» є складною системою, яка має нелінійний характер розвитку. Водночас, трансформація всіх складових габітусу (свідомих, несвідомих, тілесних, духовних) може відбуватися в таких культурних практиках, як: міф та гра, які мають своєрідну ритуальну систему тілесного, соціального та культурного характеру. Часто вибір, що робить людина в житті, сприймається як нелогічний, але він може бути пов'язаний саме з «габітусом» [7, 102–104].

У роботі «Бути і мати» Г. Марсель (дещо як і Е. Фромм) розкриває сутність онтологічного вибору, перед яким опиняється особистість. Вона може піднятися до автентичного буття, реалізуючи свою єдину та фундаментальну свободу. Але саме буття, яке мислить людина, є відірваним від світу суб'єктно-об'єктного розділення. Цей світ Г. Марсель називає світом володіння. Тому вихід до нього можливий тільки крізь подолання останнього.

Постає питання: як це можливо зробити? Оскільки основу «системи володіння» становить егоцентризм суб'єкта, що обмежує себе зоною пустоти від усього того, що він прагне зробити своїм об'єктом, усі види відношень між суб'єктом і тим, що він перетворює в об'єкт, зводяться до потреби – «мати». Там, де суб'єкт та об'єкт розділені, відбувається заміна, похибка та збочення всіх людських потягів. Раціоналістичний стиль мислення в історії культури також уражений поняттям «володіння», бо закладений у самій структурі логічного мислення.

На протидію раціоналістичній думці, вихідним пунктом якої є картезіанське *cogito*, Г. Марсель ставить завданням – розробку «конкретної» онтології, яка б базувалася на містичному проникненні в «таємницю» (*mystere*) буття. У концепції Г. Марселя поняття «таємниці» протистоїть раціоналістичному поняттю «проблеми». Для

мислителя проблемний підхід є породженням системи володіння, спосіб розгляду об'єкта засобом його протиставлення свідомості, яка пізнає. Що ж до таємниці, то в розумінні цього поняття помічаємо обернену ситуацію. Таємниця є щось, у що я залучений. Сутність її в тому й полягає, щоб не бути повністю переді мною.

Втаємниченим є те, що не підлягає «проблематизації», оскільки воно збігається з онтологічним. Тобто саме буття є таємницею. Отже, наслідком цих міркувань постає висновок про те, що й будь-яке індивідуальне життя є вираженням онтологічної таємниці, і людина може доторкнутися до неї, якщо зможе зануритись у глибини своєї особистості. Як писав Г. Гессе: «Інший світ, світ поза часом та простором – це світ вашої душі». Умовою цього є направленість усіх внутрішніх сил на збагнення таємниці – «зосередженість» (*recueillement*). Під «зосередженістю» Г. Марсель розуміє медитативний стан зверненості на самого себе, відхід від усього зовнішнього та чужого, встановлення «внутрішньої тиші». Здатність до подібного стану перебуває в «самій метафізичній структурі буття» [8, 37].

Але, з іншого боку, людина живе, діє, мислить творить у світі інших людей. Це є сфера діалогічної взаємодії, можливо, далекої від істини, щирості, справедливості. Але залучення особистості в подібну ситуацію взаємодії зі світом створює безкінечну низку різноманітних ситуацій, випробувань, перешкод, за допомогою яких особистість стверджується в собі та знаходить свій справжній внутрішній сенс.

Природні закономірності та міфи, породжені на їх тлі, провокують трактування всього наявного світу за допомогою розуму. Здається, що можна розв'язати будь-яке питання і все пояснити взаємодією причин. Теоретичному мисленню в неklasичну добу вже не надають статусу єдиного правильного знання. Природничі та гуманітарні галузі знань не можуть ні протистояти, ні бути байдужими одна одній: вони мають взаємодіяти й доповнювати одна одну. Отже, і психологічні, і медичні, і культурологічні дослідження про структуру особистості сприяють поясненню, наприклад, механізму прояву агресії, різних афективних явищ, які загалом пов'язані з проявом «тіла» й «душі» людини.

Ще однією, досить своєрідною, концепцією розуміння взаємного доповнення душі й тіла, розуму та почуттів, яка надає змогу всебічно підходити до розуміння проявів

духовно-морального буття людини, є концепція М. Мерло-Понті. Вона полягає в тому, що дослідник вважає феномен «первинним відкриттям світу». Суб'єктом у цьому процесі виступає людське тіло, бо воно є «провідником буття у світ», свого роду «вісью світу», або «якорем», який нас у ньому тримає. І також тіло є певним способом нашого «володіння» світом, оскільки саме за його допомогою ми робимо зовнішній світ своїм.

Тіло складається з тих самих елементів, що й зовнішній світ, тому є його продовженням, але разом з тим залишається суб'єктом сприйняття, іноді спонтанного, іноді впорядкованого та логічного. Також тіло використовує свої частини для символічного вираження світу, розуміє цей світ та приписує йому певні значення. Тож тіло постає диференційованою єдністю, завдяки якій спонтанне сприйняття поступово стає цілісністю. «Бачить не око й не душа, а тіло як відкрита цілісність», – писав М. Мерло-Понті [9, 206].

Первинне сприйняття світу є тією основою, на якій зростають всі людські смисли та значення. Емпіричне підтвердження цієї думки мають розробки гештальт-психологів, теорія нейролінгвістичного програмування та інтегральна психологія К. Уілберна. Саме на ці психологічні концепції спираються представники метамодернізму, розглядаючи особистість у всій повноті її життєвих проявів. Кожний індивід своєрідно реагує на ту чи іншу життєву ситуацію і тим самим створює смисл, який він повідомляє «Іншому». Одночасно з тим, як пробуджується до осмисленого життя його тіло, пробуджуються і тіла «Інших», які є не просто істотами одного з ним роду, але такими, що захоплюють його й ним захоплені одночасно в загальному потягу освоїти єдине, по-справжньому дійсне буття.

Смисложиттєві запити особистості означають трактування всіх проблем буттєвості через особисту причетність до творення смислу. А звідки ми можемо його мати, – запитує Е. Гуссерль, – якщо не з наших власних здійснень, що конституують буття. Те, що для нас має смисл, чи може мати його з іншого джерела, ніж ми самі? Чи є будь-яка об'єктивність з усім своїм смислом, з яким вона коли-небудь була прийнята нами, такою, що в нас самих виникла або виникає, і саме з тим смислом, який ми самі їй приписали? [10, 79].

Сучасні культурні практики виникають як запит на світоглядні потреби людини. Поведінкова естетика містить у собі такі елементи, як подієва пам'ять, емоційна

інженерія, матеріалізація поведінки та естетичний досвід. Культура сьогодення мислить себе як коло певного набору культурних практик та процесів, що постійно розгортаються та змінюються. Роблячи переоцінку соціокультурних цінностей, метамодерністи виявляють недостатність їх розподілу на матеріальні та духовні. Перелік та класифікація їх поглиблюються та зростає при залученні в процес імерсивного досвіду й культурних практик. Усвідомлення того, що всі культури мають свої особливості, бо є самобутніми, стає все більш відчутним. Соціокультурні трансформації сьогодення визначаються такими процесами, як: позитивне сприйняття інновацій, культурно-творча ініціатива та соціальна мобільність.

Наукова новизна. Уперше виявлено специфічну світоглядну особливість неklasичної парадигми культури, що викликає до життя екзистенційні феномени в «добу непевності» (за З. Бауманом) та фіксує в метафорах «нової ширості» та «нового гуманізму» потужний потенціал смислотворень та людиновимірності.

Висновки. Постнекласичні практики мають яскравий прояв у культурі метамодерну. Вона характеризується особливим переживанням єдності частини та цілого. Взаємодія суб'єктів у світі нових сприйнятів пов'язана з прагненням гармонії, відкритості та цілісності. Цілісність, яка раптово відкривається людині у своїй повноті, є тим важливим станом, який переживають і розум, і душа, і тіло.

Метамодернізм – це парадигма, у якій піклування про самого себе та про інших може відбуватися одночасно.

Метамодернізм також можна вважати соціально-політичним проєктом. Виникаючи переважно у відносно «прогресивних» країнах і сегментах «розвинутих» суспільств, він керується ідеалами створення відкритих процесів участі, колективного розуму, спільної праці з утілення новітніх ідей суспільного розвитку, а також вирізняється експериментальним поглядом на «практики» як на спроби «реконструювати» повсякденне життя та соціальну реальність.

Метамодерністи схильні наголошувати як на внутрішньому розвитку особистості, так і на політичних та соціальних аспектах. Обмірковуючи перспективи політичних інструментів, усе ж таки зосереджуються на перетині глибини внутрішніх потреб людини й зовнішньої складності реального життя.

Світоглядною домінантою «метамодерної доби» можна визначити «людиновимірність» як фундаментальний потяг до цілісності, вільного діалогу, балансу між піднесеним і прагматичним, між діяльнісною любов'ю та піклуванням, розуміння множинної реальності тощо.

Людиновимірність постає не просто світоглядним орієнтиром, а й дієвим методом взаємодії «Я» – «Інший», що спонукає до життя різноманітні культурні практики та соціокультурні трансформації сучасного соціуму.

Література

1. Бауман З. Плинні часи. Життя в добу непевності / пер. з англ. А. Марчинський. Київ : Критика, 2013. 174 с.

2. Urry J. Globalising the Tourist Gaze. Department of Sociology at Lancaster University. URL: <http://www.lancaster.ac.uk/fass/resources/sociology-online-papers/papers/urry-globalising-the-tourist-gaze.pdf> (дата звернення: 08.01.2023).

3. Dumitrescu A. E. What is Metamodernism and Why Bother? URL: <https://electronicbookreview.com/essay/what-is-metamodernism-and-why-bother-meditations-on-metamodernism-as-a-period-term-and-as-a-mode/> (дата звернення: 08.01.2023).

4. Heidegger M. Basic Writings. *On the Origin of the Work of Art*. New York : HarperCollins, 2008. Pp. 143–212.

5. Фромм Е. Мати чи Бути? Київ : Укр. письменник, 2010. 222 с.

6. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. Cambridge University Press, 1977. 255 p.

7. Кундеревич О. Соціокультурні трансформації та постнекласичні практики. *Філософія подієвої культури: історія та сучасність* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 березня 2021 р.). Київ, 2021. С. 102–104.

8. Марсель Г. Homo viator. Київ : КМ «Академія», 1999. 317 с.

9. Merleau-Ponty M. Phenomenology of Perception. London : Routledge, 2002. 488 p.

10. Гусерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології / пер. з нім. Андрій Вахтель. Київ : Темпора, 2021. 304 с.

References

1. Bauman, Z. (2013). *Flowing times. Life in the age of uncertainty* / trans. A. Marchynskyi. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

2. Urry, J. (2001). *Globalising the Tourist Gaze* Department of Sociology at Lancaster University. Retrieved from: <http://www.lancaster.ac.uk/fass/resources/sociology-online-papers/papers/urry-globalising-the-tourist-gaze.pdf> [in English].

3. Dumitrescu, A. E. *What is Metamodernism and Why Bother?* Retrieved from: <https://electronicbookreview.com/essay/what-is-metamodernism-and-why-bother-meditations-on-metamodernism-as-a-period-term-and-as-a-mode/>

com/essay/what-is-metamodernism-and-why-bother-meditations-on-metamodernism-as-a-period-term-and-as-a-mode/ [in English].

4. Heidegger, M. (2008). Basic Writings. On the Origin of the Work of Art. New York: HarperCollins [in English].

5. Fromm, E. (2010). To have or to be? Kyiv [in Ukrainian].

6. Bourdieu, P. (1977). Outline of a Theory of Practice. Cambridge University Press [in English].

7. Kunderevich, O. (2021). Sociocultural transformations and post-classical practices. Philosophy of event culture: history and modernity. Proceedings of

the All-Ukrainian science and practice conference. Kyiv, 102–104 [in Ukrainian].

8. Marcel, H. (1999). Homo viator. Kyiv: Akademiya [in Ukrainian].

9. Merleau-Ponty, M. (2002). Phenomenology of Perception. London: Routledge [in English].

10. Husserl, E. (2021). Cartesian meditations. Introduction to phenomenology / trans. A. Vakhtel. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.01.2023

Отримано після доопрацювання 13.02.2023

Прийнято до друку 21.02.2023